

BOLEŚĆ (1089) *sb f*

Obie samogłoski jasne.

sg N boleść (125). ◇ G boleści (85). ◇ D boleści (26). ◇ A boleść (287). ◇ I boleścią (85). ◇ L boleści (25). ◇ V boleści (1). ◇ pl N boleści (36). ◇ G boleści (42). ◇ G sg a. G pl boleści (104). ◇ D boleściami (37), boleściom (1) SkarŻyw; -ãm (2), -(a)m (35). ◇ A boleści (191). ◇ I boleściami (23). ◇ L boleściach (21); -ach LubPs, Bib Radz, HistRzym, ArtKanc, LatHar (5), WujNT (5), -ãch Leop, BudBib (2), BielKron, GrzegŚm, -(a)ch (2).

Sł stp notuje, Cn s.v. ból, Linde XVII – XVIII w.

1. *Ból fizyczny, cierpienie, choroba, udręczenie; dolor Calep; dolor articulorum, tormentum, passio Cn (825) : BierRaj 17v, 21; March¹ A4; BierEz L2v, O, O4v, S2; OpecŻyw 15, 22 [2 r.], 22v [2 r.], 78 [3 r.], 78v [2 r.] (32); OpecŻywPrzedm C3v; OpecŻywSandR nlb 6; ForCnR D3; PatKaz I 4, 16; PatKaz III 91, 139; TarDuch A7v [2 r.], B8v, C3v, C6, D4v; Fijołki ftarte á przyłożone na wrzedzienicze/ boleść wśmierza. FalZioł I 150a, I 7a [2 r.], 8b, 11a, 11d, 12b (162); BielŻyw 84, 101; Iako gdy fie takowa gruba flegma zaftanawia wftawiech przy biodrach tedy onę boleść zową lekarze Sciatica GlabGad I2, Fv, H2v, I2; WróbŻołt M8; LibMal 1544/84v, 85; LibLeg 11/163; HistAl A6 [3 r.], B6v, H4v, E2, M2 (8); MurzNT Matth 24/8; Ten ma zdrowie pieniądze/ y dobre domoſtwo/ Ten zãfię ćirpi boleść/ frãfunk y vboſtwo BielKom Bv, G3; LubPs A4v, A5, T6v, aav, hh6; SeklPieś 15v; KrowObr 225; Leop Ex 3/8, Iob 30/17, 4.Esdr 8/27, Bar 2/25; Porodziła pierwey niź zãbolãła/ pierwey niź iã ogãrnãła boleść porodziła mełczyznę. BibRadz Is 66/7, Gen 3/16, Is 53/3, 10, 4.Esdr 12/26, Apoc 16/10 (12); BielKron 2, 14, 15v, 16 [2 r.], 45v (16); Medicamenta doloris, Liekãrftwo przeciwko boleściam. Mqcz 212d, 269a, 408c; SienLek 21, 21v, 29, 39v, 40 (7); RejAp 134 [2 r.]; GórnDworz B4v, Gv; HistRzym 70v, 95 [2 r.], 95v [2 r.], 96; Niewiãłta gdy rodzi/ wielkã boleść ma RejPos 125v, 106, 125v, 164v, 330v; KuczbKat 40; BielSpr 76; BudBib 2.Par 24/25, Ier 49/24, 1.Mach 9/56, 2.Mach 9/28, 4.Esdr 16/39 (7); BudNT Mar 13/8; CzechRozm 98, 100v; KarnNap E2; KochPs 71, 213; SkarŻyw 56, 62, 71, 75, 112 (22); KochTr 9, 22; CzechEp 194; WerGość 263; WerKaz 292; WisznTr 23, 31, 34; ArtKanc D13, I19, E8v, E9, P18v (8); Calep 432b; Phil B4, N [2 r.], Q2; GórnTroas 43; GrabowSet Ev, K2v; LatHar 110, 257 [2 r.], 260, 269, 292 (41); WujNT 403 [7 r.], 435, 796, Matth 24/8, Mar 13/8 (14); SiebRozmyśl B4v, C3v, C4, D3v [2 r.], Ev (12); WysKaz 11; SkarKaz 161b; GosłCast 66; Drugi zęby ſćifnãwfy ćierpi boleść mężnie: Choć go nielutościwy ćiągnie miſtrz potężnie. KlonWor 39, xx3v, 39; SzarzRyt Av.*

boleść czego [= z powodu czego] (4): Raczy teź miłoſciwy panie Iezu ferce mé zranitz/ boleſciã męki twé OpecŻyw 154. Cf »boleść ſmierci«.

boleść około czego: Naprzod przychodzą około dymion y teź około pępka boleſci FalZioł V 16a.

*boleść po czym (4): Sertula [...] boleſć po kołciach wśmierza. FalZioł I 141d, *4f, I 154d, III 31b.*

boleść w czym (48): Teź ieſt dobry ten czukier Fiiolkowy thym ktorzy maiã boleſć w żołądku z nadymaniem. FalZioł I 150a, I 7d, 10b, 26b, 31b, 35c (40); Chiragra, dolor manuum, Boleſć w ręku Mqcz 51d, 379c; SienLek 15, 15v, 17, 17v, 25, 94.

Połączenia z przymiotnikiem na -ny, -owy pochodnym od nazwy części ciała lub organu wewnętrznego i z G rzeczownika (268): Teź warzony czoſnek z maſtikã y ſpiretrum/ wśmierza boleſć zębów/ kiedy

vřtha będą ciepło płokane. *FalZioł* I 5d; tho lekarřtwo vřmierza boleřć řtawową y członkową gdy tym będzieř namazował. *FalZioł* I 19e; odehydzie niemocz to ieřth boleřć wnętrzná/ y boleřć głowy *FalZioł* I 33b; Tą mařć ma mocz naprzeciw paraliřowi/ ręcznym y nożnem boleřćiam *FalZioł* III 38b, I 3a, 4d, 5b, 7d, 11b (252); Tey teř głowy bez wielkiej boleřci członkow vřdrowienie nie podobne ieřt. *BielŻyw* 84; *GlabGad* G5; Lumbago, debilitas lumborum, Boleřć łędzwi. *Mącz* 199b; kto tego niedba/ przyydzie mu boleřć bokow/ płuc řkáženie *SienLek* 16, 15v, 17v, 27, 27v, 30 (8); *HistRzym* 64v; Torminalis – Bolieřcz brzucha cziniąci. *Calep* 1074a, 493a; *GořCast* 36.

Połączenia z przymiotnikiem na -ny pochodnym od nazwy choroby (16): Oleiek s korzenia kofařczowego/ ieřt dobry naprzeciwko paraliřowi y khurczowi/ y naprzeciwko denney boleřci namazuiącz łobie ty mieřcza. *FalZioł* I 67c; Proch barzo dobri a dořwiadczony/ ktori zachowawa człowieká od kamienia/ boleřć kamienną vřmierza *FalZioł* V 111v, I 11c, 37b, 104b, 121b, 121c (15); *SienLek* 122.

W charakterystycznych połączeniach: boleřć cierpieć (19), czuć (8), leczyć (12), odejmować (13), oddalać (78), rozpędzać (4), ukracać (2), ukrocić, uleczyć (2), ulżyć, uspokajać (20), uřmierzać (112), uskramiać, uzdrawiać (4), wypędzać (9), zatłumiać (2).

Wyrażenia: »ciężka boleřć; boleřć ciężka« (5 : 2): *OpecŻyw* 115v, 146v; *GlabGad* G2v; *SienLek* 40, 43, 117 [2 r.]; Profzę cię P. Iezu Chryřte/ przez wřpominanie tey bårzo ciężkiej boleřci twoiey/ ktorą miał ná krzyżu *LatHar* 292.

»okrutna boleřć; boleřć okrutna« (4 : 1): *HistRzym* 15v [2 r.]; w okrutnéy boleřci [Ewa] dzieci řwé rodziła *SiebRozmyřl* Mv, C3v, I4v.

»silna boleřć« (3): od řilnéy ij czuyné boleřci/ rżęwno Iezus plakał/ bo wielmi řubtilné ciało miał. *OpecŻyw* 126v, 125v, 138.

»sroga boleřć« (2): *LubPs* F2; przez tę řrogą boleřć/ ktorą ná ten czas było vřdřczoné nařwięřtřé człowieczeńřtwo twoie ná krzyżu/ nie ráczyřł mię teř opuřczacz *SiebRozmyřl* E.

»boleřć řmierci« (3): *LubPs* P6; widzimy Ieřufá dla boleřci řmierci [*propter passionem mortis*]/ czřią y chwałą vřkoronowánego *WujNT Hebr* 2/9, s. 688.

»wielką boleřć«: Oneyże gořpodyniew/ dzyecyę záltękało/ Ař od wielkiej boleřci/ duřze w nim niesřtało. *HistHel* B2v.

»łóże boleřci«: Pan bog iego wřpomoże na łóžu boleřci ie^{go} [*super lectum doloris eius*] *WróbŻořt* 40/4.

Szeregi: »bolączka i boleřć«: W maciczi bolączki y inřze boleřci leczy. *FalZioł* ++4e.

»ciężkořć i boleřć; boleřć i (a) ciężkořć« (4 : 6): *PatKaz* III 91; boleřci y ciężkořci przy porodzeniu być muřzą. *FalZioł* V 17a, I 21a, 118a, V 16c, 17a, 18b; *KuczKat* 306; iřz tę boleřć y ciężkořć cierpię/ ktorą ty cierpiřz *SkarŻyw* 196, 293; *SkarKaz* 45b.

»boleřć a doległořć«: řaden řnich [...] řadnego boleřci á doległořci tak cięřkiej znaku pokazał. *KwiatKsiąż* N2v.

»męka i boleřć; boleřć i męka« (4 : 2): [*Jezus*] w ten czas wielką boleřtz ij mękę cirpiál. *OpecŻyw* 107v, 78, 102, 149, 149v, 188.

»niemoc i (albo) boleść; boleść i niemoc« (4 : 3): na thy wżitki przerzeczone niemoczy albo boleści/ warz korzeń Omanow *FalZioł* I 44c, IV 8a; *KrowObr* 81, 81v; *BudNT Matth* 4/24; *LatHar* 592; *SkarKaz* 2 *przedm.*

»udręczenie i boleść«: profzę cię/ przez wřpominanie tego vdręczenia/ y boleści twoiey *LatHar* 290.

»utrapienie, boleść i męka«: vtrapienia/ boleści/ y męki iego wżyřitki łobie rozmyřłamy *KuczbKat* 40.

W przen (1) : (*marg*) Trzemi bolmi władza krolewřka łłabieie. (–) Słabieie dořtoynořć y władza krolewřka temi boleřćiami: wolnořćią przebraną y zbytnią [...] rořprořzenim dochodow y imion řtołu krolewřkiego: y kołá pořelřkiego wykráczáním z porřádku zámierzonego. *SkarKaz* 691b.

2. *Cierpienie psychiczne, smutek, żal; dolor Cn* (239) : a iey boleści raczy vlżytz/ botz niemogę na iey żalořtz patrzytz. *OpecŻyw* 142v; O iaką boleřćią řerce dziewicze w ten czas bylo zięte *OpecŻyw* 149v, 41, 78v, 81, 82, 86 (19); *HistJóz* A2v, C3v; *TarDuch* C5, C6; *RejPs* 135, 148; *MurzHist* L2v; *KromRozm III* D2; *LubPs* K3v, K4v, P6v, Y5, Z4; *KrowObr* 153; *RejWiz* 96; Y przecz że řie řtálá boleřć moiá/ wieczną [*dolor meus; Wuj: żalořć moia*] *Leop Ier* 15/11, *Iob* 9/27, *Ps* 37/10, 38/3, *Is* 35/10, *Thren* 1/12 (10); A gdy wřlyřzał Krol łłowá kłiág Zakonu rozdarł ná łobie řzaty řwe. [*marg*] A to będac wielką boleřćią wzruřzony (–) *BibRadz* 2.Reg 22/11, *Gen* 2/15, *Lev* 26/16, *Iob* 6/10, *Ier* 20/18, *Tob* 3/11 (7); iey řerce/ żalořć z boleřćią y z řtráchem przenikły *BielKron* 313, 18v, 124v; *Mqcz* 93c [2 r.], 135c, 229c; *SarnUzn* E5; *RejAp* 45, 132, 174v; *GórnDworz* C5v [3 r.], H8, H8v, P2, S2v (13); O Alekřzy řynu namilřzy/ przeczeř mię oycá řwego thák bárzo zámucil/ á boleści y wzdychánia przes tak wiele lat zádawał. *HistRzym* 125v, 23; *BiałKat* 168v; *HistLan* E; *BudBib Ier* 45/3, 4.*Esdr* 7/12, 8/52; *SkarŻyw* 52, 244; *ArtKanc* E3v, R17; *GórnRozm* A3, D4v; *Calep* 339a [2 r.], 957b; *GórnTroas* 63; *GrabowSet* M4v, Q2v; O rozlicznych rádořćiach y boleřćiach B. Pánny Máryey *LatHar* 491, 357, 488, 491, 493, 496 (19); *WujNT Matth* 24/8, 1.*Tim* 6/10, s. 200 [2 r.]; *SiebRozmyřl* A3v [2 r.]; *SkarKaz* 45a [2 r.] 245a, 314b, 637b; *GosłCast* 27; Otoż w niwecz boleřći/ one trořki przeřzłe *PaxLiz* C3v; *SkorWinsz* A2v.

boleść czego (6): będzie vmnieyřłona boleřtz řertza mé^{go} řmutné^{go} *OpecŻyw* 147; Co řie też włářnye rozumyeć moze ná ciemnořći řerdeczne ktore łą wielką boleřćyą nędzney duřzy *LubPs* Y5 *marg*; *KrowObr* 152; *HistRzym* 126; *LatHar* 488, 497.

boleść na czym (2): wielką ná řercu zięty boleřćią/ chcąc łzy hámowác/ [...] niemogł żadną miářą *SkarŻyw* [237]; *Calep* 259a.

boleść w czym (7): *OpecŻyw* 116v, 132, 159; *KochZuz* A3; *Premit altum corde dolore*, *Sciska/ zátula/ táyi* wielką boleřć w řercu. *Mqcz* 320c; *HistRzym* 16; *SkarŻyw* 291.

Wyrażenia: »ciężka boleść« (3): przed cięřřką boleřćią tobie ninijé řłowy odpowiędzietz niemogę *OpecŻyw* 150; *LatHar* 149, 396.

»boleść duszna« (2): *TarDuch* C5v; nas Pan w thyeř boleřćiach duřznych y cieleřnych nie przebaczy/ gdy řie iedno z wierną prořbą vcierym [!] do niego *LubPs* Y5 *marg*.

»boleść grobu«: Boleřci grobu ogárnęły mię były/ á potykały mię řidłá řmierci. [*Dolores inferni circumderunt me*] *BibRadz Ps* 17/6.

»boleść niewymowna; niewymowną boleść« (2 : 1): Panna z boleścią niewymowną ij s płaczem odpowiedziała *OpecŻyw* 32, 88v; *KochZuz* A3.

»niezmierna boleść; boleść niezmierna« (2 : 1): IEzus miły gdy fie z fwą miłą matką [...] roftatz miał/ wielmi niewymowną ij niezmierną boleftz s tego miał *OpecŻyw* 88v; *MurzHist* Kv; *SkarKaz* 314b.

»boleść okrutna; okrutna boleść« (1 : 1): *ArtKanc* S12; Znoś niezczęfny ciężar okrutney boleści *LatHar* 151.

»boleść(i) piekielne (piekła)«: (8): *KrowObr* 238; Boleści piekielne obthoczyły mię [*dolores inferni circumderunt me*] *Leop Ps* 17/6; Ktorego Bog wkrzełfił rozwiązawłfy boleści piekielne [*solutis doloribus inferni*] *Leop Act* 2/24; *WujNT Act* 2/24, s. 403 [4 r.].

»boleść serdeczna; serdeczna boleść« (9 : 5): *OpecŻyw* 102; *LubPs* A3v, P6v *margin*; *Leop Is* 65/14; Serce wefołe czyni piękną twarz/ ále z boleści ferdeczney bywa duch ímętny [*proptem dolorem cordis spiritus erit tristis*] *BibRadz Prov* 15/13, *Thren* 3/65; Cordolium, cordis dolor, Serdeczna boleść/ Teskność. *Mącz* 65b; *GórnDworz* Bb4; *KarnNap* Ev; *SkarŻyw* 135, 582; *ArtKanc* E10; *GrabowSet* R4; *SkarKaz* 314b.

»silna boleść«: [*Maria*] filną boleftz w fertzu miała *OpecŻyw* 132.

»sroga boleść«: [*kościół*] frogiemi bolefciami zemdlony. *LubPs* A3.

»boleść śmierci« (12): *LubPs* D4v, aav; *KrowObr* 238; *Leop Ps* 17/5; *BibRadz Ps* 17/5, 114/3; Opałály mię były powrozy śmierci (*margin*) Abo boleści/ iáko niektorzy przekłádaią. (–) *BudBib Ps* 114/3; *SkarŻyw* 583; A choć w niektorych Graeckich księgách ítoi/ Boleści śmierci/ á nie Boleści piekła: wżákże Lácińskie ítare/ [...] zgodnie máiá Piekła *WujNT* 403, *Act* 2/24; *SiebRozmysl* E3.

»wielką boleść; boleść wielka« (13 : 2): ijzby twé ferce rofkoczyło fie dlá wielkie boleści *OpecŻyw* 92v, [80], 81v, 82, 137, 139v (7); *TarDuch* C5v; *BibRadz Tob* 3/6; iáko wielkiey boleści/ ták y rofkolzy vczuć niemoże. *GórnDworz* Pd4v; *RejPos* 81, 277, 315v; *RejPosWstaw* [41²]; *SkarŻyw* 63.

»boleść żałosna«: ktemu tež żalu pobudza ludzie/ boleść oná żálofna/ iz nádanie ták wielkie przodkow náfzych ták hániebnie á íprośnie fye obraca *OrzRozm* H3v.

Szeregi: »boleść i (u)dręczenie« (3): *MurzHist* Gv; *LubPs* Z4; vzdrow niemoc moię/ oddal boleść y vdręczenie fercá mego. *KrowObr* 152.

»boleść i frasunek; frasunek i boleść« (3 : 1): Pełen íeft fráfunkow/ pełen y boleści *WisznTr* 32; *LatHar* 146, 578; *PaxLiz* Dv.

»smutek (smętek) i boleść; boleść i smutek« (10 : 2): wzrzawłfy ią bytz w wielkie^m ímętku ij boleści/ pokornie kniéy rzekli *OpecŻyw* 82, 88, 104, 147; *LubPs* K3 *margin*; *BiałKat* 156; *GrzegŚm* 38, 40, 41; *SkarŻyw* 121; *SkarKaz* 5a, 387b.

»ucisk i boleść; boleść i ucisk« (2 : 1): *Leop Ps* 106/39; *BibRadz Ps* 114/3; Dni tego czáfu krotkie fą y złe/ pełno boleści y vcítku *LatHar* 601.

»żałość (żal) i (a) boleść; boleść i żałość« (5 : 1): iaká tam żaloftz ij boleftz byla/ gdy fie z fynem matka roftáwala. *OpecŻyw* 88v; *LubPs* A3v; *BibRadz* 1.Reg 1/16; *RejPos* 104; *RejPosWstaw* [42³]v; *WysKaz* 2.

»boleść, smętek a żałość«: rodzicom łwym przychodzą ku wielkiej boleści/ smętku/ á żałości
RejPosWstaw [41²].

»boleść, męka, trapienie, ciężkość«: w takowey miłości nic fie inego nie náiduie/ iedno boleść/
męká/ trapienie/ ciężkość ferdeczna *GórnDworz* Llv.

W przeni (12) :

Wyrażenie: «miecz boleści» (12): Gdy wzziś te^{go} cirpiet/ tedy twoię duffę miecz boleści
przeydzie. [bibl. *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius doloris Luc 2/35*] *OpecŻyw* 26, 145, 176,
183, 187v, 188; *TarDuch* C5; *RejPos* 30v marg, 30v [2 r.]; *LatHar* 295; Gdzie dużę twą przeráził
ciężki miecz boleści? *SiebRozmyśl* Hv.

3. *W funkcji postaci alegorycznej* (1) : Tedyż też przijdzie Przygoda z łweé vlice/ a s nim łafiadow
niemało/ Niełzczęćcie Załóć/ Szkoda/ Niezdrowie/ Boleć a Staróćz *ForCnR* C4v.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (24) : *Mącz* 24b, 38c [2 r.], 115a, 137a, 190a (24).

Synonimy: 1. choroba, ciężkość, doległość, męka, niemoc, udręczenie; 2. ciężar, ciężkość, smutek,
tęskność, ucisk, udręczenie, żałość.

Cf **BOL**, **BOLANIE**, **BOLAĆZKA**, **BOLENIE**

TZ